

WSTĘP

Głównym impulsem do podjęcia się realizacji projektu poświęconego „Zagrożeniom globalnym – barierom rozwoju” i napisania niniejszego Raportu końcowego były doświadczenia realizatorów zdobyte w 2011 r. w trakcie przygotowywania poprzedniego Raportu pt. „Polska 2050”. Pozwoliły one m. in. na stwierdzenie, iż w warunkach stale poszerzającej się globalizacji oraz upowszechniającej się rewolucji informacyjnej rozwój każdego państwa poddawany będzie bardzo silnym wpływom czynników zewnętrznych. Każda prognoza rozwojowa wymaga dzisiaj w związku z tym uwzględnienia zarówno korzystnych, jak i niekorzystnych okoliczności wynikających ze zmian zachodzących w otoczeniu zewnętrznym, zarówno bezpośrednim, w naszym przypadku np. unijnym, jak i dalszym, prawdziwie globalnym.

Świat w ostatnich paru dekadach uległ bardzo głębokim przeobrażeniom. Zmiany, jakie w tym czasie miały miejsce, doprowadziły do zacieśnienia różnorodnych więzi między państwami, ujawniając jednocześnie występujące między nimi głębokie różnice i sprzeczności. Czynniki spajające świat współczesny, czyli gospodarka rynkowa oraz rewolucja informacyjna, wydają się jednocześnie prowadzić do pogłębiających się, narastających zagrożeń. Gospodarka rynkowa, ułatwiając wymianę dóbr i usług, pełni liczne pozytywne funkcje wspomagające wzrost gospodarczy; jest równocześnie mechanizmem silnie różnicującym struktury społeczne w wielu krajach. Rewolucja informacyjna natomiast wprowadzie zasadniczo ułatwia tworzenie i przekaz informacji, jednocześnie ukazuje jednak w sposób spotęgowany nie tylko osiągnięcia i sukcesy ludzkości, ale przede wszystkim klęski oraz zagrożenia, mając do dyspozycji nie tylko słowo, ale przede wszystkim obraz. Ten sugestywny przekaz ma potężną siłę oddziaływania, kształtując nową formę globalnych powiązań w postaci egzystencjonalnego strachu. Sytuację pogarsza fakt, iż większość istniejących zagrożeń ma bardzo trwały charakter i chociażby z tego powodu stanowi olbrzymie wyzwanie dla poszczególnych państw, a w konsekwencji dla całej ludzkości.

Światu nigdy nie brakowało problemów, ale współczesne zagrożenia przybrały nowy i zapewne inny charakter. Zagrożenia globalne możemy podzielić według różnych kryteriów. Istotnym podziałem zagrożeń jest na

przykład ich terytorialny zasięg globalny, kontynentalny, regionalny czy ograniczony do poszczególnych krajów. Specyfikację zagrożeń można ująć również według kryteriów dotyczących wybranych obszarów życia społeczno-gospodarczego – polityki, energetyki, demografii, produkcji żywności, dostępu do wody.

W prezentowanym Raporcie autorzy analizują głównie zagrożenia o charakterze globalnym, z częściowym uwzględnieniem specyfiki Polski, a także w pewnym stopniu Europy. Autorzy opierają się na olbrzymim materiale badawczo-poznawczym, jaki zaprezentowano w publikacjach książkowych przygotowanych w następstwie cyklu ośmiu konferencji naukowych. Tematykę konferencji dobrze odzwierciedlają tytuły tych publikacji: 1. *Identyfikacja problemu badawczego*; 2. *Kryzysy systemowe*; 3. *Kryzys jakości życia*; 4. *Marnotrawstwo zasobów*; 5. *Zagrożenia środowiska i ich następstwa*; 6. *Rewolucja informacyjna a kryzys intelektualny*; 7. *Mega-miasta: Szanse czy zagrożenia rozwoju*; 8. *Zagrożenia militarne i paramilitarne*.

Raport niniejszy koncentruje się głównie na uogólnieniach teoretycznych, których w naszym odczuciu brakuje w literaturze naukowej poświęconej zagrożeniom globalnym. Część wniosków poparta jest informacją empiryczną zaczerpnięta z ww. publikacji. Jak powiedzieliśmy, w Raporcie znajduje się również próba przedstawienia specyfiki zagrożeń polskich. Wprawdzie jesteśmy jako kraj poddani również zagrożeniom globalnym, ale niektóre z naszych problemów nie mają charakteru powszechnego, choć występują niekiedy także w innych państwach europejskich. Szersza charakterystyka problemów całej Europy wymagałaby odrębnego programu badawczego, który planujemy podjąć w najbliższym okresie.

Główną ideą niniejszego wstępu jest próba podsumowania głównych zagrożeń globalnych ujętych kompleksowo i pogrupowanych według pewnych wewnętrznie spójnych obszarów. Ekspercka ocena znaczenia tych obszarów dla przyszłości świata znajduje się w dodatku do prezentowanego Raportu.

Do pierwszej grupy zagrożeń zaliczyliśmy te, które w istotny sposób naruszają i tak przecież niedoskonały ład współczesnego świata. Ład ten ma słabości będące skutkiem przyspieszonego procesu zmian ekonomicznych, technologicznych i politycznych. Nic niestety nie wskazuje na to, że w najbliższych dekadach trend ten ulegnie jakiejś poważniejszej zmianie. Do najistotniejszych zagrożeń zaliczyliśmy:

- Zagrożenia militarne i paramilitarne, z uwzględnieniem problematyki międzynarodowych mafii, wojen lokalnych, agresji w cyberprzestrzeni, a także pewnych innych przejawów agresji i przemocy.

- Skutki ekonomiczne globalizacji w bardzo zróżnicowanym i dalej różnicującym się świecie. Do tej grupy zagrożeń zaliczyliśmy rywalizację między starymi i nowymi mocarstwami gospodarczymi, wpływy nowych potęg gospodarczych w postaci korporacji ponadnarodowych i autonomicznie działających instytucji finansowych czy narastające zróżnicowanie dochodowe zarówno w skali globalnej, jak i w poszczególnych państwach.
- Konsekwencje społeczne zmian cywilizacyjnych w skali świata związane z relatywnie szybkim przechodzeniem niektórych grupy państw do cywilizacji wiedzy oraz, w przypadku państw biedniejszych, ze zmniejszeniem dystansu dzielącego je od cywilizacji przemysłowej. Destrukcyjna tradycyjnemu rynekowi pracy pociągnęła za sobą zupełnie nowe wyzwania społeczne, dotykające ludzi pozbawionych pracy, a niekiedy zupełnie elementarnych warunków egzystencji.
- Olbrzymią polaryzacją modeli politycznych. Okazuje się, że gospodarka rynkowa może się rozwijać w ramach różnych modeli politycznych, a nie jak sądzono w przeszłości, jedynie w warunkach systemu demokratycznego typowego dla cywilizacji euroatlantyckiej. Skutkiem tych procesów jest erupcja różnych ideologii, ujawniających w coraz większym stopniu lokalne nacjonalizmy i populizmy.
- Olbrzymi boom demograficzny ostatniego półwiecza, koncentrujący się głównie na obszarach Azji i Afryki. Jedną z ważniejszych konsekwencji tego procesu jest gwałtowne przemieszczanie się ludności do ośrodków miejskich. Pojawił się w tym okresie nowy fenomen w postaci powstania megamiast, liczących ponad 10 mln mieszkańców i dalej szybko rosnących. Spowodowało to olbrzymią destrukcję przestrzeni publicznej, owocującą olbrzymimi napięciami społecznymi, wyrażającymi się między innymi wzrostem liczby różnego rodzaju przestępstw.
- Wielkie legalne i nielegalne migracje z obszarów i państw słabo rozwiniętych, czego konsekwencją jest pojawienie się w licznych państwach społeczeństw wielokulturowych, co ma bezpośrednie następstwo w postaci narastających napięć społecznych i konfliktów na tle głębokiej odmienności różnych tradycji i zwyczajów.
- Postępującą degradację środowiska naturalnego oraz skutki anomalii klimatycznych. Zjawiska te mają charakter narastający i doprowadzić zapewne mogą w nieodległej przyszłości do – niekiedy dramatycznego – deficytu wody i żywności. Już współcześnie wiele obszarów szcze-

gólnie, choć bynajmniej nie tylko, w Afryce, odczuwa skutki tych procesów. Wprawdzie pojawiły się liczne programy mające je łagodzić, jednakże dominująca w praktyce działań jednostek i firm żądza sukcesu za wszelką cenę oraz neoliberalny model ekonomiczny w poważnym stopniu hamują ich realizację.

Oczywiście celowe wydaje się zwrócenie szczególnej uwagi na zagrożenia globalne mające istotne znaczenie dla Europy. Wprawdzie nie zostały one w Raporcie w sposób szczególny wyodrębnione, niemniej jednak niektóre z nich warto w tym miejscu wymienić:

- Zagrożenia bezpieczeństwa. Jakkolwiek bezpieczeństwo jest i było dla Europy zawsze problemem priorytetowym, to w obecnej fazie rozwoju problem ten nabrał szczególnego znaczenia. Wpływ na to ma zarówno konflikt ukraiński, jak i rozszerzający się terroryzm państwa islamskiego oraz różnych innych ekstremalnych ugrupowań. Prowadzone przez nie działania przestały mieć charakter incydentalny i można niestety przewidywać, iż stanowiąc będą trwałe zagrożenie, zapewne o zmieniającej się intensywności.
- Znaczne zróżnicowanie ekonomiczne i zadawnione właśnie polityczne pomiędzy europejskimi państwami i regionami. Wydaje się, że kłopoty nie będą ulegać szybkiej marginalizacji, a mogą mieć wręcz charakter narastający. Źródłami tych procesów są różnego rodzaju nacjonalizmy oraz separatyzmy, które wydają się mieć charakter trwały. Brak przy tym dla nich nie tylko szybkich, praktycznych rozwiązań, ale nawet racjonalnych koncepcji teoretycznych dotyczących łagodzenia sporów. Wśród ognisk zapalnych są m.in.:
- Narastające przekonanie o czekającej nas demograficznej i ekonomicznej marginalizacji Europy. Starzenie się populacji europejskiej jest istotnym elementem tej obawy;
- Konfliktogenność Europy wielokulturowej. Mimo iż proces narastania zróżnicowania kulturowego trwa od wielu dekad, nie znaleziono dotychczas żadnego skutecznego sposobu na łagodzenie pojawiających się coraz częściej problemów;
- Unijny problem godzenia tendencji do poszerzania procesu integracyjnego z zapobieganiem grożącemu jej rozpadowi.

W przypadku zagrożeń dotyczących Polski istotnym wydaje się brak dostatecznej świadomości społeczeństwa o istniejących i narastających za-

grożeniach. Weźmy na przykład problem szeroko rozumianego, zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa. Dotyczy on zagrożeń militarnych i paramilitarnych o bardzo zróżnicowanym podłożu. Są wśród nich:

- Narastające zróżnicowanie ekonomiczne i społeczne. Dotyczy ono niezakończonego procesu unowocześniania struktury społecznej, niskiej innowacyjności, ograniczonych funkcji sektora publicznego, braku długofalowej wizji przyszłościowego kształtu i charakteru państwa. Istotnym w tym elementem są długofalowe trendy demograficzne, wskazujące na spadek wielkości populacji oraz postępujące starzenie się społeczeństwa. Sytuacja ta przesądza o gwałtowności politycznych i kulturowych sporów wewnętrznych, ujawniających nieufność do dotychczasowej polityki państwa.
- Brak przygotowania społeczeństwa do akceptacji odmiennych wzorców kulturowych, widoczny zarówno wewnątrz kraju, jak i w stosunku do państw ościennych, a także całej Unii Europejskiej.

Analiza zagrożeń globalnych skłania do kilku ogólniejszych refleksji, bowiem jak wynika z przedstawionego Raportu, mają one charakter trwały, niekiedy z wyraźną tendencją narastającą. Ogólnie można stwierdzić, że na razie brakuje scenariuszy optymistycznych, i co ważniejsze, trudno byłoby wskazać na racjonalne przesłanki wiary, iż w najbliższych kilku dekadach takie się pojawią. Można jedynie pokusić się o wskazanie kilku ważniejszych przedsięwzięć, jakie powinny zostać podjęte. Dotyczą one:

- Działań na rzecz bezpieczeństwa w skali świata poprzez próby minimalizowania istniejących zagrożeń i zapobiegania pojawieniu się nowych, mogących szybko stać się w dzisiejszych dynamicznie zmieniających warunkach groźniejszymi od istniejących;
- Zmniejszania istniejącego zróżnicowania dochodowego i dbałości o kształtowanie się struktury społecznej minimalizującej przesłanki do nieobliczalnych w skutkach protestów społecznych;
- Inicjatyw zwiększających ludzki solidaryzm w kraju, Unii Europejskiej i na całym świecie.

Podkreślmy na koniec, że intencją autorów nie jest kreślenie skrajnie pesymistycznej wizji przyszłości świata. Ograniczając analizę do wyzwań związanych z zagrożeniami Raport automatycznie pomija te cechy współczesnego świata, które budzą nadzieję na pomyślną przyszłość ludzkości. Jeśli na przykład krytykujemy pewne cechy procesów globalizacji nie znaczy to oczywiście, że nie dostrzegamy zalet, a w istocie nieodzowności ich rozwoju. A krytyka narastających nierówności dochodowych nie dotyczy

---

ZAGROŻENIA GLOBALNE BARIERAMI ROZWOJU

---

naturalnego zróżnicowania sytuacji poszczególnych osób wywołanego ich talentami i pracowitością, lecz niczym nieusprawiedliwionego bogacenia się grup zajmujących uprzywilejowane pozycje w hierarchii społecznej zdobyte w trakcie najróżniejszych patologicznych procesów przemian.

Autorzy wyrażają nadzieję, że przedstawiony syntetycznie w Rapocie obraz globalnych zagrożeń wywoła u Czytelnika pogłębioną refleksję na temat złożoności współczesnego świata i niebezpieczeństw, którym musimy się w nadchodzących latach wspólnie przeciwstawić.